

Forfatter: Holberg, Ludvig

Titel: Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret

Citation: Holberg, Ludvig: "Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret", i Holberg, Ludvig: *Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret*, udg. af F.J. BILLESKOV JANSEN ; Volmer Rosenkilde , Rosenkilde og Bagger, 1969-1971, s. 160. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-holberg10-shoot-idm140342680762064.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret

LIBR. II. EPIGRAMM. 41

Mille parit dives rerum natura colores:
Lætatur tellus seminibus variis etc.

Dette Epigramma handler om de Feil og den Uduelighed, som merkes hos de fleste Mennesker, og viser Aarsagen dertil: nemlig, at den Uliighed, som findes imellem Hoveder, reiser sig ikke saa meget af Naturens Gaver i sig selv, som af deres Direction, der ikke aptere Personerne efter Forretningerne. Jeg drister mig ikke til at sige, alle Hoveder at være af lige Capacitet: thi det var et Paradox, som vilde blive vanskeligt at udføre. Jeg holder alleene for, at der vilde findes gandske faa uduelige Mennesker, hvis et hvert blev sat paa sin rette Post. Af alle Stiftelser udi et Land, kunde ingen imagineres af større Nytte, end et Collegium af skiønsomme Mænd, hvis Forretning skulde være at examinere unge Menneskers Capacitet, og eftersee, hvorudi deres Styrke bestaaer, og til hvilke Studia, Embeder og Forretninger de have mest naturlig Beqvemhed: deraf vilde flyde den store Nytte for en Stat, at fast alle vilde blive nyttige Lemmer deraf, og at Bestillinger vilde ikke lede efter beqvemme Embeds Mænd, hvilket man nu omstunder udi alle Lande seer at skee, efterdi Børn beskikkes til Studia, og ligesom immatriculeres til visse Embeder og Handteringer, førend de have naaet skiønsom Alder, ja undertiden strax efter Fødselen, saa at Forældrene tillige med Navne designere dem til visse Occupationer, hvorved de sielden treffe ret, og, naar det falder vel ud, saa er det ikkun af en Slumpelykke. Jeg erindrer eengang at have seet en Maler sætte adskillige Latinske Deviser under nogle Stykker, som han afmalede paa et Huses Vægge. Jeg spurte ham, hvorledes han saadan kunde gjøre, efterdi han ikke forstod Latin: hvortil han svarede: *Unterweilen trifts doch artig ein*. Ligeledes gaaer det ogsaa til, naar man strax efter Fødselen designerer Børn til Studia. Hver Mand maa gjerne have Frihed at 161 sige: min Søn skal hede Peder eller Povel, efterdi min Fader havde det Navn; men at sige: han skal være Præst eller Dommer, efterdi han selv er en Præst eller Dommer, det er at storme mod Naturen, og ligesom at ville sige, endskiønt min Søn er fød med svage Been, saa at han synes af Naturen at være dannet til siddende Forretninger, saa vil jeg dog have ham til at være Løber, efterdi hans Farfader, hvorefter han er opkaldt, havde saadan Occupation; eller, endskiønt han er suurøjet, og ikke kand see langt, saa vil jeg dog sætte ham til Astronomien, efterdi hans Forfædre have været Stjernekyndere. Intet kand være urimeligere, og intet er dog meere almindeligt; thi, hvis man examinerer Folkes Huse, vil man finde, at Forældre udi hvert andet Huus anmasse sig saadan Direction, ja at saadant kommer ofte an paa Mødrene, saa at en Mand siger: Jeg vilde gjerne have min Søn ved Pennen; men min Kone haver svoret dyrt paa, at han skal være Præst. Han bliver derfor ogsaa Præst, men prædiker, som man siger, og døber derefter. Der er funden visse Folk, der udi Æmbeders Distribution alleene have seet efter den udvortes Skabning. Saadant, naar vi læse og høre, belee vi, og det er ikke uden Aarsag: thi hvad kand være selsommere, end at gjøre en til General, efterdi han er visse Palmer høj, at gjøre en til Borgemester, efterdi han haver en tyk Mave, eller som de Ægyptier, at gjøre en Oxe til Gud, efterdi den er tegnet med en hvid Plet i Panden. Jeg siger, hvad kand være selsommere og meere usikkert: thi man merker jo, at udi et stort Legem kand være et lidet Hierte, og at en der haver en stor Mave, kand have en liden Hierte. Dette er dog ikke meere selsomt, end at beskikke Børn til Forældrenes Embeder, førend man seer, om de have noget af Forældrenes Qualiteter. Det er derfor ingen Under, at man maa lede efter Mænd til Embeder, og at man seer saa mange ubeqvemme Embedsmænd. Man tilskriver saadant gemeenligen Landets Fejl, og siger, at det ikke er frugtbart paa gode Hoveder: da dog Landet og Luften ingen Skyld have, men Uhelden flyder af en daarlig Direction. Det var 162 at ønske, at Øvrighed, Forældre og Lærere herudi vilde efterfølge Agermænd, hvilke examinere hver Jords Natur, førend de besaae den, efterdi den beste Sæd kand qvæles, naar den saaes udi en ubeqvem Jord. Naar saaledes Misvext skeer, er det ikke Sædens, men Sædemandens Skyld. Dette er ligesaa fornødent at i agttage med Børn, som ere Planter udi en Stat eller Republique, og, naar saadant skeer, kand et hvert Land blive frugtbart paa beqvemme Indbyggere, og en hver Stad have Forraad paa duelige Borgere.

Den Mangel, som et Land haver paa beqvemme Subjectis, reiser sig en deel af Forældrene, en deel af Lærerne, og en deel af Øvrigheden. Af Forældrene, efterdi en Fader dømmes ikke efter et Barns Naturel, men efter sin egen Inclination, og søger at drive det frem imod dets Natur, hvilket haver den Virkning, at det fortreffeligste Subjectum kand blive det unyttigste Jordens Byrde, og at det, som kunde blive et Lands Ære, bliver til dets største Vandheld og Vanære. Thi manges en, som med Spot og Forhaanelse sidder paa en Domstoel, kunde være bleven en anseelig Krigs Anfører, hvis man ikke havde lagt ligesom Bolt og Lænker paa hans naturlige Gaver, og tvunget ham til et, da dog Naturen havde dannet ham til andet. Man siger for et Ordsprog, at den, som er skabt til en Skilling, bliver aldrig en Daler: thi hvad udvortes Stempel man sætter paa en Ting, bliver dens Natur dog den samme. Hvis Børn lignede Forældre udi Sindets Gaver, som de ligne dem gemeenligen udi den udvortes Skabning, kunde saadant uden et Societets Skade practiceres; men, som Erfarenhed viser, at lige saa stor Liighed, som der er udi Lineamenter, saa stor Uliighed er der udi naturlige Qualiteter, saa er det usikkert og daarligt at designere Børn til Forældrenes Studia og Forretninger. Herudover lastes det med Billighed hos de Chineser, at enhver Handverksmands Søn holdes til Faderens Handverk, og end meer hos de gamle Iislændere, at en Philosophi Søn ogsaa skulde være Philosophus.

Det lader sig ikke gjøre med Børn, som med visse Dyr's Unger, hvilke man strax efter Fødselen kand beskikke til Forældrenes Bestillinger: En Støvers Hvalp kand strax efter Fødselen indrulleres blant Støvere, og en ung Mynde kand sikkert indføres udi Myndernes Matricul, saasom Erfarenhed viser, at de have de selv samme Qvaliteter som Forældrene, ja at de tiene ikke til andet. Men, hvor ofte seer man ikke blant Mennesker, at en Helt fødes af en Poltron, og en Poltron igien af en Helt. Aridæus og Alexander vare Brødre, men vare af gandske ulige Qvaliteter. Det er uforfødt at anføre flere Exempler af Historier, daglig Erfarenhed giver os Forraad nok herpaa. See ikkun til din egen Familie: din Fader var en ypperlig Musicus og havde en herlig Stemme, du selv derimod bræger som en Geddebuk: tænk engang hvad Musiqven vilde have vundet derved, om han havde beskikket dig til at være Cantor. Din Fader var herudi klogere: han vilde derudi ikke følge din Moders Raad, men sagde: *vi maa først see an, om Drengen vil faae nogen Stemme.* Bion Borysthenita en bekiendt Philosophus, da Kong Antigonus vilde betiene sig af ham, men først vilde vide, om han var kommen af got Folk, sagde han: *Min Fader var en fattig Mand, der tørrede sig med sin Albue; han havde et Brændemærke i Panden, giftede sig med min Moder, som han tog af en Horekippe, og siden formedelst en Misgierning blev forviiset Staden. Men du, o Konge! maa ikke see efter, hvorfra jeg er kommen, men hvad jeg er. Naar du vil have en Skytte, spør du ikke, om hans Fader haver været en Skytte, men forsøger, om han selv kand skyde.* Da Antisthenes blev bebreidet, at han ikke var fød af frie Forældre, svarede han: *hverken min Fader eller min Moder vare Figtmestere, og dog er jeg det* Saasom derfor intet er almindeligere end at see Børn vanslegte fra Forældrene, saa holder jeg for, at det er udi intet, hvor Forældrenes Myndighed bør være meere indskrænket end herudi, og det i tvende Henseender: thi enhver Fader haver ikke den Capacitet, at han kand dømmе om, hvad hans Søn best 164 kand tiene til; han haver ey heller Villie til at sette ham paa den rette Post, saasom det er ham meere om at gjøre at forsyne sit Huus med en lydig Søn, end at forsyne Republikven med en duelig Borger. Publicum maa derfor have Omsorg for Børnenes Lære, og Forældrene alleene for deres Education og Føde.

Den Uheld som heraf flyder, forøges ikke lidet ved Skolegang. Udi Skolerne foresettes alle et Maal, og een og den samme Vey vises for alle, hvilket foraarsager den store Uliighed, som findes hos Disciple, saa at nogle af dem af Lærerne opløftes til Skyerne, andre igien ansees som Misgeburter og Monstra, hvorudaf intet got kand blive, da de dog alle kunde være lige gode, hvis enhver blev sat paa sin rette og naturlige Post. Jeg erindrer mig, at udi min Skolegang vare tvende Disciple, hvilke ingen Discipline kunde bide paa, saa at de gandske forpryglede omsider bleve dimitterede. Da de kom til Hoved-Staden, og der bleve antagne blant Søe-Cadetter, overginge de alle udi Lærvillighed. Aarsagen dertil var denne, at Naturen havde givet dem ligesaa meget af Skiønsomhed, som den havde negtet dem af Hukommelse. Hvorudover saasom der udi Skolerne handledes alleene om at lære uden ad, og at faae Græske og Latinske Gloser til Livs, hvortil deres Hierner ikke havde Fugtighed nok, og nu derimod, da de bleve holdne til Mathematique, som udfordrer meere Skiønsomhed end Hukommelse, bleve de i en Hast forvandlede fra Dyr til Mennesker. Da een consulerede en Philosopho, hvad Studium han skulde slaae sig til, svarede han: *seqvere naturam: det er, følg din Natur, givende dermed tilkiende, at han skulde examinere sine naturlige Qvaliteter, og udvælge de Studia, hvortil han fandt sig mest beqvem.* Intet er almindeligere end at see fornuftige Mennesker confundere, hvad som Naturen haver ordineret, og at skiule de Qvaliteter, som den haver givet dem til Styrke og Zirath, da umælende Dyr vide at betiene sig til Forsvar af de Lemmer, hvorudi deres Styrke bestaaer; som en Elephant af sin Snabel, en Biørn af sine Kløer, en Oxe af sine Horn, 165 og en Slange af sin Braad. Hvis din Søn er meere behændig end sindriig, da set ham heller til et Handverk eller Konst, end til Philosophie: thi det er bedre og reputeerligere, at han bliver en duelig Maler eller Bygningsmester, end en daarlig Philosophus; bedre at han bliver en habile Kandestøber, end en uduelig Borgemester. Dig synes vel, at et Handverk er for ringe, eftersom han er af en god Familie, hvorudover du af Ambition ikke kand beqvemme dig dertil. Men jeg maatte gjerne spørge om en habile Handverksmand ikke er fornemmere end en udygtig Raadsherre. Den rette Ambition er at kunde beklæde sit Embede med Ære.

Hvad som videre beforder denne Uheld, som her omtales, er, at Øvrigheds Personer distribuere Embeder heller efter Affection end efter Billighed. Thi en saadan Oeconomie foraarsager, at, endskiønt et Land vrimler af habile Mænd, haver det dog ingen. Thi, naar en habile Konstner promoveres til en Raadsherre, og en fornuftig Raadsherre igien betroes Inspection over Konster, Bygninger og Maneuvres, blive ved saadan Metamorphosis tvende Mennesker forvandlede til Dyr. De habileste Comoedianter kand forestille den hæsleste Scene, og, naar saadant skeer, er det ikke Acteurernes skyld, men deres, der distribuere Rullerne. Directeurerne see derfor vel til, at enhver faaer den Rulle, som han er beqvemest til at udføre. Saadant iagttages nøje udi Spill og Leeg, men forsømmes udi alvorlige og magtpaaliggende Ting. An historio hoc videbit in scena, siger Cicero, quod sapiens non videbit in vita? Antisthenes merkede udi sin Tiid den Uorden udi Athenen, hvorudover han engang anholdt hos Øvrigheden, at den ved en Anordning vilde beskikke Heste til at være Esler, og da man studsede ved denne Ansøgning, foregivende, at det var ugiørligt, sagde han, at saadant dog skeede dagligen ved Mennesker; hvormed han paa en fiin Maade tilkiende gav, at man uden Henseende til Personens naturlige Qvaliteter lod Embeder beklæde, saa at een som intet Hoved havde, blev Dommer, og een som intet Hierte 166 havde, blev General. Det lader sig ikke her gjøre, som udi Kortspil, hvor det koster ikkun at sige, at Hierter, Ruder, Spar eller Kløver skal være Triumphs; thi, saa snart Paabudet er skeed, blive de det virkeligen: men et Menneske eller en levende Kløver-Knægt, paa hvad Post man end setter ham, er og bliver en levende Kløver-Knægt. Det staaer ikkun til GUD at gjøre Nat til Dag, og at sige til Mørket: bliv Lys; det er derfor sikkerst uden Anseelse af Stand,

Fødsel, Religion, at bruge enhver til det, som han er beqvem. Naar man leder efter en Doctor, maa man ikke spørge, om han er orthodox udi Religionen, men om han er erfaren udi Lægekonsten. Naar man behøver en Handverksmand, maa man ikke tage den som haver best Skabning, men den som kand gjøre best Arbeide. Og, naar man vil betroee nogen en Hemmelighed, maa man heller aabne sig for et taus Fruentimmer, end for en aabenmundet Philosophus. Det heder i saa Maade:

Mihi sic usus est; tibi, ut opus est facto, face.

Vel findes der visse Subjecta, der ere beqvemme til alle slags Forretninger; men de samme ere ikkun faa, de ere ogsaa gemeenligen superficielles, saaledes, at de see ikke saa dybt ind udi Sagerne, som de der applicere sig paa en Ting alleene.

Jeg siger derfor, at intet kunde være nyttigere for et Land, end saadan Stiftelse, hvorved visse skarpsindige Mænd bleve beskikkede til at examinere unge Menneskers Qvaliteter, og derved at give Republiqven tilkiende, til hvilke Studia og Occupationer enhver havde mest naturlig Beqvemhed. Jeg siger skarpsindige Mænd, saasom Arbeidet blev af den Vigtighed, at det med Succes ikke kunde settes i Verk af enhver Skolemester. Men hvor vanskeligt det end kunde være, holder jeg det dog ikke ugiørligt. Dette kunde gjøres ved at foresette Ungdommen adskillige Prøver, og at continuere dermed indtil man blev forvisset om, hvorudi enhvers Styrke og Svaghed bestod. Nu derimod bortdrives den beste Ungdoms Tiid ved at lære de Ting, som man siden skal forglemme; saa at, naar den første Skolegang er ude, maa man begynde paa nye, for at legge Vind paa de Studia, hvortil man finder sig selv af Naturen at være danned: og maa man da beklage den beste Tids Spilde, som ikke kand igienkaldes, og sige: *Oleum et operam perdidimus*. At en Stiftelse af saadant Seminario ikke alleene er giørlig, men at den og med Succes haver været i Verk sat, vises af de gamle Persiske Love, hvorved Forældre ikke tillodes at opdrage deres Børn efter eget Tykke, men de vare forbundne at skikke dem til publiqve Seminaria, hvorfra de maatte ikke komme tilbage til Forældrenes Huuse, førend de havde naaet en Alder af 17 Aar. Directionen af disse publiqve Seminarier var ikke betroed til Skolemestere, som underviisede for Betalning, men til Mænd, som vare distingverede ved Dyd og Fødsel, og som underviisede Ungdommen heller udi Sæder end i Videnskaber.